

El compromís de l'autor amb el seu context urbà: Notes al *Poema de Vicent*, de Vicent A. Estellés, per Lluís Alpera

1. Introducció

El poemari *Llibre de meravelles* del poeta valencià Vicent A. Estellés, escrit durant els anys 1956 a 1958, però publicat el 1971, ha esdevingut de fet un dels llibres més representatius i emblemàtics de tota la seua producció lírica i, fins i tot, malgrat haver de competir amb la passió del lector actual per la narrativa, un dels *best-sellers* del món editorial de la literatura catalana, amb més de trenta mil exemplars.

Obviament, el fenomen Estellés radica en l'eficàcia i la contundència comunicativa del seu llenguatge, degudes en bona mesura a l'enorme originalitat de la seua dicció poètica «dialectal». Fou el seu gran amic generacional, Joan Fuster, qui primer va remarcar aquella originalitat estellesiana, la qual va servir de pauta a posteriors anàlisis i aproximacions crítiques.

Precisament, aquell «dialectalisme saborós» amb què definia Fuster la lírica de V.A. Estellés fou el punt d'inflexió del realisme expressiu que practicaven els poetes de l'època, emprant recursos com ara la narrativitat, la col·loquialitat, el predomini de la metonímia damunt la metàfora, el verslleurisme, la ironia, etc. Potser el toc més personal que aportarà el poeta valencià serà el seu to confessional que comporta que el nivell de llenguatge no s'allunye gaire del col·loquial, dels girs i els modismes que omplen la parla quotidiana.

Com tots sabem, els poetes dels anys cinquanta miraven de reflectir la nova sensibilitat —tant temàtica com formal— i el seu compromís èticomoral davant la postració cívica i cultural d'aquella època. La batalla dels poetes joves d'aquells anys —J. Sarsanedas, J. M. Llopart, M. Martí i Pol, V.A. Estellés, entre altres— era com expressar un tipus de poètica que replegués un cert compromís cívic i moral amb el seu poble i amb la seua llengua, vilipendiada

pel feixisme de postguerra. D'aquí la necessitat imperativa de comunicar amb l'home del carrer, de «baixar decididament al carrer», com diria un dels versos de Sarsanedas i que servirà de lema a un dels capítols de la polèmica *Antologia de la poesia catalana del segle XX* de Castellet-Molas.

Potser l'element més innovador de la plèiade d'escriptors catalans dels anys cinquanta —així com una gran part dels seixanta— siga el to plenament discursiu que utilitzen llurs poemes fins al punt d'incorporar fragments en prosa amb una conscient i provocadora despreocupació lírica, en una clara oposició a les veus profundament interioritzades. Tot això es traduirà definitivament en el canvi d'una estètica postsymbolista a una altra de nova: el realisme històric o realisme cívicocial.

Finalment, caldrà dir que Estellés descriurà com pocs la quotidianitat «urbana», sobretot amb la utilització d'un lèxic grosser, mordaç, amb tòpics del carrer, amb interjeccions de diàleg de veïnari, elements poc freqüents en el llenguatge poètic habitual. Amb tot, l'esfera quotidiana rebrà una forta càrrega de transcendència que arribarà sovint a unes dimensions simbòliques. Aquesta quotidianitat «urbana», tot i ser ben original en Estellés, caldrà advertir que ja tenia uns il·lustres precedents dins la nostra literatura: des del clàssic Ausiàs Marc fins a l'avantguardista barcelonès Joan Salvat-Papasseit.

2. «Cant de Vicent»

Mentre en la primera secció del *Llibre de meravelles* el poeta s'identifica amb els que comparteixen amb ell determinades formes de vida i traça el seu propi itinerari vital per tal d'Instruir-se en les «meravelles» del món, en la darrera secció del llibre, el poeta, casat i responsable d'una família,

troba un destí. La seua responsabilitat no s'esgota, però, en la família, sinó que aquesta l'imbrica encara més en la comunitat.

Després de repensar-s'ho, V.A. Estellés explicita la seua voluntat de fer un cant personal a València, dins la seua concepció poètica general, que desenvoluparà més tard en un objectiu més ampli i ambiciós: *El Mural del País Valencià*, a la manera del *Canto general* de P. Neruda, tan estimat pel poeta valencià. El món extern — la ciutat, els carrers, l'horta, el paisatge, els poblers del voltant — esdevé, una vegada més, l'ambient i l'escenari dels seus records i el motor creador del seu cant. Si Burjassot havia estat el poble de la seua infantesa, la ciutat de València serà el suport i l'escenari vivencial del poeta durant la seua joventut.

Segurament el *Cant a Vicent* és un dels poemes en què l'autor expressa més optimisme al llarg de tot el poemari, alhora que és el poema on majorment se centra en el tema de la ciutat de València. Sobre tot a com fer-li el cant que mereix la ciutat de València i el context urbà que tan bé l'ha acollit. D'aquí la forta obligació moral que sembla expressar el poeta per tal d'escriure el cant a València, obligació que li venia de lluny i la temia:

«Temies el moment. Confessa-t'ho: temies.
Temies el moment del teu cant a València.»
(vv. 2-3)

I temia el moment potser perquè:

«La volies cantar sense solemnitat.»
(v. 4)

Pel que comprovem, el temor, alhora que l'obligació moral i cívica, s'engrandia davant l'encert o no d'agafar el discurs pertinent:

«La volies cantar d'una manera humil,
amb castedat diríem...»
(vv. 7-8)

El poeta del «dialectalisme saborós» rebutjava el discurs grandiloqüent i solemne, així com les excessives referències

culturals que acostumen a enlluernar el verb entusiasta de les grans ocasions:

«La volies cantar sense solemnitat,
sense Mediterrani, sense grecs ni llatins,
sense picapedrers i sense obra de moro.»
(vv. 4-6)

Creiem que el poeta manifesta sobretot, malgrat el temor previ assenyalat, el desig d'escriure el cant a València, el seu cant personal, el cant de Vicent. Segurament Estellés decideix de fer el «seu cant» en aprofitar la celebració d'un centenari de sant Vicent Ferrer, entorn del qual els poetes «indígenes» —expressió estellesiana— havien de lloar el sant local i, de pas, la ciutat. Possiblement, el nostre poeta aprofita l'ocasió i es decideix, per fi, d'escriure el cant en lloc d'una lloa i deixar així constància d'un magnífic document gràfic de la València de mitjan dels anys cinquanta, jugant alhora amb l'ambigüitat del mateix títol: *Cant de Vicent* (Ferrer o A. Estellés).

Retornant al tema central del poema, València, caldrà dir que dos factors lèxics vénen a subratllar la forta emoció de Vicent A. Estellés pel seu entorn, per la seua ciutat adoptiva:

a) les quinze ocurrencies del mot «València» i

b) les set ocurrencies dels mots «cant» i «cantar», als quals caldria afegir el reforç continu de substantius com «vida», «amor» i els adjectius «íntima», «crescuda», «dolguda» i «estimada», aplicats tots ells a València.

D'altra banda, Estellés ha decidit cantar la seua ciutat — aquella on viu, treballa, estima i pateix — de la manera més «humil» i «planera». Mai no derivarà vers l'«èmfasi» o les «solemnitats»; es tracta més aviat d'una mena d'assaig o provatura per a escriure en el futur no sols el cant a València, sinó tot un grandios *Mural del País Valencià*:

«tota la teua vida —sinó tota la vida,
allò que tu saps de fonamental en ella.»
(vv. 17-18)

I allò de «fonamental» per al poeta és possiblement el fet de recórrer —i de reconèixer— a peu els carrers de València: «Pelayo, Gil i Morte, les Torres dels Serrans, aquella lleteria de Sant Vicent de fora...» per tal de contar i cantar amb aquell tarannà de poeta/periodista desimbolt i humil, d'«un entretants», de víctima anònima i massiva de la postguerra, talment com el va conceptualitzar el professor Josep M. Navarro (*València en la poesia de V.A. Estellés*, dins *Miscel·lània J. Fuster*, v. I, 1989, ps. 347–357). Car, en definitiva, Estellés no és ni més ni menys que un ciutadà enamorat absolutament del seu context i alhora del llegat cultural dels avantpassats. I que tot i que es tracta d'una València prenyada d'incerteses, tanmateix esdevé ben seua i de tots aquells que l'estimen.

Hem dit ja que el poema deriva cap a l'optimisme. Sobretot en la seua segona meitat. Concretament després de descriure en tres versos una de les desgràcies familiars que durant bastant de temps van condicionar el poeta amb la pèrdua del primer fill:

«El merge que buscàveu una nit a deshora,
la farmàcia de guàrdia. Ah, València, València!
El naixement d'un fill, el poal ple de sang.»
(vv. 32–34)

Són, doncs, només tres versos dramàtics dins un conjunt de vida urbana bulliciosa i feïnera:

«De bon matí arribaven els lents carros de l'horta.
Els xiquets van a l'escola. S'escolta la campana
veïna de l'església. El treball...»
(vv. 40–42)

En un punt, al poeta Estellés li surt de l'ànima l'altre gran amor —un amor complementari del seu context urbà—: la llengua, veritable passió lúcida que mantindrà fins a la seua mort:

«...El treball, el tenaç
amor a les paraules que ara escrius i has dit sempre,
des que et varen parir un dia a Burjassot:
com mames la llet vares mamar l'idioma,
dit siga castament i amb perdó de la taula.»
(vv. 42–46)

Com podem veure, el paral·lelisme entre llengua i llet materna, entre llengua i nació, ja arrenca, si més no entre els valencians d'Onofre Almudèver, el qual al segle XVI ja ens deia: «Si no fósseu ingrats a la llet que haveu mamat i a la pàtria on sou nats, no dormirfeu amb tan gran descuit...» La ironia i un distanciament crític són alguns dels recursos utilitzats pel poeta a l'hora d'escriure les vicissituds patides:

«els llargs itineraris d'aquells dies sense
un cèntim a la butxaca.»
(vv. 27–28)

El poema l'acaba Estellés dins el dubte metòdic més ortodoxe:

«Ah, tu València meua! Perquè evoque la meua
València. O evoque la València de tots,
de tots els vius i els morts, de tots els valencians?
Deixa-ho anar. No et poses solemne. Deixa l'èmfasi.
L'èmfasi ens ha perdut freqüentment els indígenes.
Més avant escriuràs el cant a València.»
(vv. 48–53)

Com podem constatar, el poeta es debat entre la seua passió lúcida i abandonada i el dret a compartir el seu amor a València amb la resta dels valencians, els vius i els morts, i en la mesura que això fos possible. Sense mirar de caure mai en l'èmfasi, perquè, això sí, sempre ens ha fet perdre els papers als de casa nostra.

3. *Els recursos expressius*

Quant a l'expressió formal del poema *Cant a Vicent*, es tracta d'una de les mostres més representatives de la lírica estellesiana. Enormement discursiu i narratiu, amb un llenguatge col·loquial i dialectal de l'Horta de València, respon a tots els cànons del poema narratiu. Com ja vàrem apuntar en un estudi fa uns quants anys (vegeu ALPERA/ROMÁN, *Les dues expressions poètiques de Vicent Andrés Estellés: El lirisme i la narrativitat*, dins ALPERA, *Sobre poetes valencians i altres escrits*, Barcelona, PAM, 1990, ps. 22–41), la seua poesia sembla de vegades desafiar poderosament la línia de flotació, a cavall

entre el lirisme i la narrativitat.

Doncs bé, en el *Cant a València*, malgrat l'ample discurs narratiu i denotatiu, Estellés, per tal de salvar el poema d'una «manera poètica», disposa sàviament d'algun recurs expressiu aquí i enllà, com és el cas d'un parell de versos amb una notable càrrega metafòrica, distribuïts o «camuflats» d'una manera ben estratègica, que ajuden a potenciar la càrrega lírica del poema:

«Lentament el miraves créixer com un crepuscle»
(v. 9)

i

«Aquell sol matiner, les Torres dels Serrans
amb aquell breu color inicial dels geranis»
(vv. 35–36).

Per acabar amb aquestes breus notes, recordarem alguns dels recursos expressius utilitzats per V.A. Estellés que ja vàrem assenyalar a propòsit d'un treball previ,

coincidents amb la lírica de l'uruguaià Mario Benedetti (*La poesia col·loquial en V. A. Estellés i M. Benedetti*, dins *Des de l'Aitana al Canigó. Papers crítics*, Barcelona, PAM, 1998, ps. 157–165):

1. Introducció del llenguatge de la conversació dins el llenguatge poètic.
2. Desacralització de la figura del poeta.
3. Utilització de l'humor i de la ironia.
4. Potencialització de la sorpresa i del misteri del fet quotidià.
5. Originalitat en la poesia: frases fetes, diàlegs de carrer, paraules grosses, etc.
6. Prosaisme i «narrativitat».
7. Repeticions i col·loquialismes.
8. Distorsió i desacralització de llocs comuns.
9. Voluntat de crítica social i ideològica.
10. Predomini de la parla dialectal sobre el llenguatge culte.

LLUÍS ALPERA

ANNEX

Cant de Vicent

...a unes tres millers de la mar, a la banda
occidental de riu Guadalaviar, sobre el qual
hi ha cinc ponts...

Sir John Talbot DILLON

Pense qua ha arribat l'hora del teu cant a
[València.
Temies el moment. Confessa-ho: temies.
Temies el moment del teu cant a València.
La volies cantar sense solemnitat,
5 sense Mediterrani, sense grecs ni llatins,
sense picapedrers i sense obra de moro.
La volies cantar d'una manera humil,
sense castedat, diríem. Veies el cant: creixia.
Lentament el miraves créixer com un
[crepuscle.
10 Arribava la nit, no escrivies el cant.
Més avant, altre dia, potser quan m'haja
[mort.

Potser en el moment de la Resurrecció
de la Carn. Tot pot ser. Més avant, si de
[cas.
I el tema de València tornava, i se n'anava
15 entre les teues coses, entre les teues síl·labes,
aquells moments d'amor i aquells moments
[de pena,
tota la teua vida —sinó tota la vida,
allò que tu saps de fonamental en ella—
anava per València, pels centres de València.
20 Modestament diries el nom d'algun carrer,
Pelayo, Gil i Morte... Amb quina intensitat
els dius, els anomenes, els escrius! Un poc
[més,

i ja tindries tota València. Per a tu
València és molt poc més. Tan íntima i
[calenta,
25 tan crescuda i dolguda, i estimada també!
Els carrers que creuava una lenta parella,
els llargs itineraris d'aquells dies sense un
cèntim a la butxaca, algun antic cafè,
aquella lleteria de Sant Vicent de fora...
30 La casa que estrenàreu en estrenar la vida
[definitivament, l'alegre veïnat...
El metge que buscàveu una nit a deshora,
la farmàcia de guàrdia. Ah, València,
[València!
El naixement d'un fill, el poal ple de sang.
35 Aquell sol matiner, les Torres dels Serrans
amb aquell breu color inicial de geranis.
Veus, des del menjador, per la finestra
[oberta,
Benimacllet ací, enllà veus Alboràia,
escoltes des del llit les sirenes del port.
40 De bon matí arribaven els lents carros de
[l'horta.

Els xiquets van a escola. S'escolta la
[campana
veïna de l'església. El treball, el tenaç
amor a les paraules que ara escrius i has dit
[sempre,
des que et varen parir un dia a Burjassot:
45 com mames la llet vares mamar l'idioma,
dit siga castament i amb perdó de la taula.
Ah, València, València! Podria dir ben bé:
Ah, tu, València meua! Perquè evoque la
[meua
València. O evoque la València de tots,
50 de tots els vius i de tots els morts, de tots
[els valencians?
Deixa-ho anar. No et poses solemne. Deixa
[l'èmfasi.
L'èmfasi ens ha perdut freqüentment els
[indígenes.
Més avant escriuràs el teu cant a València.

VICENT ANDRÉS ESTELLÉS
(del poemari *Llibre de meravelles*)